

Eugeniusz SAKOWICZ

BYĆ W PEŁNI CHRZEŚCIJANINEM I W PEŁNI AFRYKANINEM Jana Pawła II ewangelizacja Afryki

Rok 1993 znaczyć będzie znamieną cezurę czasową dla Kościoła w Afryce. Odbędzie się wówczas tzw. Synod afrykański, stanowiący, z jednej strony, wydarzenie podsumowujące dotychczasową obecność chrześcijaństwa na Czarnym Lądzie, z drugiej zaś strony, będący wielkim wyzwaniem tego kontynentu skierowanym do całego świata. Antropologiczne przesłanie o wielkości i wartości człowieka, bez względu na rasę, kulturę czy religię, przesłanie mające fundament w jego godności; apel o pokój we wszelkich jego wymiarach; ewangelizacja oraz inkulturacja jako szczególny wyraz eklezjalnego posłannictwa; wreszcie dialog z tradycyjnymi religiami Afryki, jak również z islamem, dialog będący jedynie słuszną drogą Kościoła we współczesnym świecie – to kluczowe tematy zbliżającego się Synodu poświęconego Afryce.

Papież Pius XII ogłaszając 21 IV 1957 r. encyklikę *Fidei donum* zwrócił uwagę świata na Kościół afrykański szukający własnej tożsamości w dobie ówczesnych przemian polityczno-społecznych, związanych z procesem powstawania niepodległych państw. Ukazany przez Piusa XII obraz sytuacji afrykańskiego Kościoła, wielorako zagrożonego, do dziś nie stracił swej wymowy.

Papież Jan XXIII zainicjował otwarcie się Kościoła na całą rzeczywistość świata – dzieje, kulturę, religię. Ten właśnie następca św. Piotra usta-

nowił hierarchię katolicką w Afryce. Ekumeniczny Sobór Powszechny Watykański II, zwołany z inicjatywy Jana XXIII, okazał się przełomowym wydarzeniem w dziejach chrześcijaństwa w XX wieku. Wprawdzie w Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* (podpisanej 28 X 1965 r.) nie pojawia się termin – „tradycyjne religie Afryki”, to przecież zawarte tam refleksje natury ogólnej nad istotą i znaczeniem religii można odnieść również do afrykańskiego kontynentu. W dokumencie tym (nr 3), jak również w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* z 21 XI 1964 (nr 16) została przedstawiona problematyka teodycealna dialogu chrześcijaństwa z islamem – religią niezmiernie dynamiczną nie tylko na północ od Sahary, lecz także w Czarnej Afryce.

Papież Paweł VI w *Ecclesiam suam* – encyklice o drogach, którymi Kościół katolicki powinien kroczyć w dobie obecnej przy pełnieniu swojej misji (ogłoszonej 6 VIII 1964 r.) – podjął temat dialogu jako znaku obecnych czasów. Omawiając krąg dialogu, który stanowią wszyscy ludzie wierzący w Boga, Papież zwrócił również uwagę na rodzime religie Afryki. Cały kontynent zaś stał się przedmiotem rozważań w orędziu Pawła VI do Kościołów i ludów Afryki *Africae terrarum* z dnia 29 X 1967 r. Dokument ten ukazał się z okazji dziesiątej rocznicy ogłoszenia encykliki *Fidei donum*, a poruszał sze-

reg kluczowych problemów ówczesnej społeczności afrykańskiej, w jej wymiarze świeckim, a także kościelnym. Papież wypowiadając słowa: „Afrykańczyk stając się chrześcijaninem nie musi wyrzekać się siebie”, dał wyraz akceptacji wartości kultury tego kontynentu.

Nauka poprzedników Jana Pawła II na Stolicy Piotrowej dotycząca Afryki, a także świadectwo pielgrzymek apostolskich Pawła VI na ten kontynent (w dniach 25-26 VII 1967 i 31 VII - 2 VIII 1969) stały się źródłem pasterskiej inspiracji ukierunkowanej na Czarny Ląd.

W trakcie pontyfikatu Jana Pawła II znamienym wydarzeniem było ogłoszenie w dniu 10 VI 1984 r. urzędowego aktu zawierającego refleksje i orientacje na temat dialogu i misji – *Postawa Kościoła wobec wyznawców innych religii. Dokument Sekretariatu dla Niechrześcijan poświęcony zagadnieniom dialogu i misji*. Treść tego dokumentu nie może być obojętna dla relacji chrześcijaństwa z plemiennymi religiami Afryki oraz z islamem. Jedy- nym w swoim rodzaju wydarzeniem w dziejach ludzkości, zainicjowanym przez Jana Pawła II, był Światowy Dzień Modlitwy o Pokój, który miał miejsce 27 X 1986 r. w Asyżu. Zgromadził on przedstawicieli głównych religii świata, w tym również wyznawców islamu oraz afrykańskich religii plemiennych. Spotkanie w Asyżu pokazało całemu światu, że nauka Vaticanum II o innych religiach i kulturach nie jest tylko „literą”. Nauka ta znajduje odzwierciedlenie i poświadczenie w całej sferze eklezjalnej „praxis”: zarówno w wymiarze „ad intra”, jak i „ad extra”. Z kolei encyklika *Redemptoris Missio* Ojca świętego Jana Pawła II o

stałej aktualności posłania misyjnego, podpisana 7 XII 1990 r. w dwudziestą piątą rocznicę soborowego Dekretu o działalności misyjnej Kościoła *Ad gentes divinitus*, stanowi résumé papieskiej refleksji na tematy oscylujące wokół centralnego problemu posłannictwa Kościoła, a więc kwestii dialogu, inkulturacji, ewangelizacji oraz misji sensu stricto. Wreszcie podróże apostolskie papieża Jana Pawła II¹ oraz spotkania z ludźmi, z ich kulturami i religiami, z chrześcijanami i ich biskupami – udowadniają wyjątkową rolę i znaczenie Afryki w całokształcie posłannictwa Kościoła.

Człowiek w całej prawdzie swojego istnienia jest pierwszą i podstawową troską Kościoła. Jan Paweł II w ontologicznym oraz aksjologicznym aspekcie prawdy o człowieku widzi podstawę dialogu Kościoła z innymi kulturami. Temat wolności, miłości, poznania, zagadnienie ludzkiej godności, a

¹ Ojciec święty Jan Paweł II odbył następujące podróże do Afryki:

1. Zair, Republika Kongo, Kenia, Ghana, Górna Wolta, Wybrzeże Kości Słoniowej (2 V – 12 V 1980),
2. Nigeria, Benin, Gabon, Gwinea Równikowa (12 II – 19 II 1982),
3. Togo, Wybrzeże Kości Słoniowej, Kamerun, Republika Środkowoafrykańska, Zair, Kenia, Maroko (8 VIII – 19 VIII 1985),
4. Zimbabwe, Botswana, Lesotho, Suazi, Mozambik (10 IX – 19 IX 1988),
5. Madagaskar, Reunion, Zambia, Malawi (28 IV – 6 V 1989),
6. Republika Wysp Zielonego Przylądka, Gwinea Bissau, Mali, Burkina Faso, Czad (25 I - 1 II 1990),
7. Tanzania, Burundi, Ruanda, Wybrzeże Kości Słoniowej (1 IX – 10 IX 1990),
8. Senegal, Gambia, Gwinea (19 II – 26 II 1992).

także prawda w ogóle, dobro, sacrum pojawiają się w papieskich przemówieniach kierowanych do społeczności międzynarodowych reprezentujących także kontynent afrykański. Ojciec święty w Yaoundè w Kamerunie (14 VIII 1985 r.) głosił, iż poszukiwanie „dobra człowieka według planu Bożego” stanowić może płaszczyznę zbliżenia ludzi różnych kultur i mentalności. Tym samym „dobra człowieka” może być z całą pewnością podstawą dialogu uwzględniającą aspekt antropologiczny. Troska o godność poszczególnej osoby oraz o godność wszystkich ludzi jest, według Biskupa Rzymu, wyzwaniem skierowanym ku wszystkim religiom i społeczeństwom współczesnego świata. Na tę prawdę Papież zwrócił uwagę w dniu 18 VIII 1985 r. podczas spotkania z przedstawicielami religii muzułmańskiej i hinduizmu w Nairobi w Kenii. Przemawiając wcześniej (16 VIII) również w Nairobi podkreślił, iż chrześcijanie dzielą z wyznawcami innych religii „godność dzieci tego samego Boga i Ojca w niebie”.

Wielkość i wartość człowieka „mierzona” jest jego wolnością. Szczególną jej postacią jest wolność religijna przynależna wszystkim ludziom uznającym istnienie Boga. Poszanowanie wolności religijnej danej jednostki idzie w parze z respektem dla określonego ludzkiego podmiotu jako całości. Wolność religijna tkwi u podstaw wszelkich praw przynależnych człowiekowi. Odarcie człowieka z wolności religijnej jest pozbawieniem go podstawowego dobra – dobra osoby. Jan Paweł II uniwersalistyczne doświadczenie Kościoła odnosi do kwestii wolności religijnej wyznawców innych religii. Przemawiając do młodych muzułmanów w Casablance w Maroku 19

VIII 1985 r. nawiązał do dawania świadectwa wiary przy równoczesnym szacunku względem innych tradycji religijnych: „Pragniemy, by wszyscy doszli do pełni Prawdy Bożej, ale każdy może to zrobić tylko przez wolną decyzję własnego sumienia, bez zewnętrznych przymusów, niegodnych dobrowolnego hołdu rozumu i serca, odpowiadającego godności ludzkiej. Taki jest prawdziwy sens wolności religijnej, szanującej jednocześnie Boga i człowieka”².

Pielgrzymowanie Ojca świętego w Afryce to głoszenie orędzia o wielkiej wartości pokoju wszelkim społecznościom, narodom rozdieranym przez wojny, a także plemionom prowadzącym walki rodowe i szczepowe. Szereg krajów odwiedzanych przez następcę św. Piotra cierpi z powodu wojny i jej skutków. Nauka Papieża o pokoju nabiera więc w afrykańskim kontekście wyjątkowego znaczenia. Biskup Rzymu naucza, iż pragnieniem Boga jest, by w całej rodzinie ludzkiej panowała zgoda, wzajemne zaufanie i przyjaźń. Argumentem przemawiającym za tym jest fakt bycia dziećmi tego samego Boga, bez względu na przynależność plemiennie-narodową czy wyznawaną religię. Według Jana Pawła II pokój może być rozumiany dwojako – od strony człowieka i od strony Boga. W sensie antropologicznym jest on „dobrem porządku ludzkiego, dobrem natury rozumnej i moralnej”. Papież wskazuje na głębię pojęcia pokoju, która często bywa nie dostrzegana i nie uświadamiana. Pokój nie jest tylko brakiem wojny, stabilizacją stron, któ-

² *Wierzymy w Boga, wielbimy Boga, szukamy Boga*, „L'Osservatore Romano” 6 (1985) numer nadzwyczajny II, s. 15.

re w każdej chwili mogą użyć śmiertelno-
nośnej broni. Papież wskazując na an-
tropologiczny wymiar pokoju naucza,
iż jest on „w swej najgłębszej rzeczy-
wistości dobrem z samej istoty ludz-
kim, właściwym ludzkim podmiotom,
a więc dobrem natury intelektualnej i
moralnej, owocem prawdy i cnoty”³.

Szczególnym wyrazem eklezjalne-
go posłannictwa jest ewangelizacja i
inkulturacja. Według Jana Pawła II
Kościół zwraca się ku różnym kultu-
rom z orędziem ewangelizacyjnym.
W obecnych czasach ten sam Kościół
stał, również na kontynencie afry-
kańskim, w obliczu największego dra-
matu współczesnych czasów, jakim
jest „rozdźwięk pomiędzy Ewangelią a
kulturą”. Ów „rozdźwięk” stał się wyz-
waniem rzuconym Kościołowi, by swo-
je posłannictwo skupił na ewangeliza-
cji, która ma być „głoszeniem wiary,
nadziei i miłości” pośród kultury, jak i
dla kultur współczesnego świata. Koś-
ciół, stykając się z kulturami, obarczo-
ny jest trudnym zadaniem. Nie tylko
oddaje się posłudze ewangelizacji, ale
szuka właściwych i skutecznych dróg
nawiązania dialogu z kulturami. Po-
między nauką Chrystusa a dziedzic-
twem kulturowym winien zachodzić
apostolski dialog. Jego natchnieniem i
punktem wyjścia jest dojrzała wiara.
Najwyższym zaś kryterium jest „moc
Ewangelii w przekształcaniu, umoral-
nianiu i odnawianiu ludzkiego życia w
ramach każdej kultury i we wszystkich
okolicznościach”. Prawdę powyższą
Jan Paweł II wypowiedział 18 VIII
1985 r. w Nairobi podczas inauguracji

Instytutu Katolickiego Afryki Wschod-
niej.

Ewangelizacja kultury jest jednym
aspektem kulturotwórczej działalności
Kościoła, drugim zaś aspektem jest in-
kulturacja. Poprzez nią spełnia się
ewangelizacyjna funkcja Kościoła. In-
kulturacja – według Jana Pawła II –
oznacza „wcielanie Ewangelii w rodzi-
me kultury oraz wprowadzenie tych
kultur w życie Kościoła”. Wcielanie
Ewangelii w szeroki kontekst kulturo-
wy danej społeczności posiada znamio-
na daru. Ewangelizowanemu ludowi
ofiarowuje się niezmiennie orędzie ob-
jawienia. Jest nim wiecznotrwale
„niezglębione bogactwo Chrystusa”.
W oparciu o tę „odwieczną Ewange-
lię”, biorąc ją niejako za podstawę,
można wydobyć z określonej tradycji
kulturowej „oryginalne znaczenia
chrześcijańskiego życia, sprawowania
liturgii i sposobu myślenia”. W trakcie
spotkania z intelektualistami Kameru-
nu w Yaoundè w dniu 13 VIII 1985 r.
Papież powiedział: „Ewangelia Boża
ma zawsze na celu oczyszczenie i
uwzniesienie, by wszystko, co jest do-
bre, szlachetne, prawdziwe, sprawie-
dliwe zostało uratowane, uproszczone,
by krzewiło się i dawało najlepsze
owoce”⁴. Taki jest właśnie sens i cel
inkulturacji.

Kontynent afrykański to wyzwanie,
by Kościół angażował się w dialog
z islamem oraz z tradycyjnymi, ple-
miennymi religiami – to wielki apel o
dialog między religiami. Jan Paweł II
stwierdza, iż w czasie od ogłoszenia
wielkiej karty dialogu, jaką jest ency-

³ *Pokój – dar Boga powierzony ludziom*,
Orędzie Jego Świątobliwości Papieża Jana Pa-
wła II na XV Światowy Dzień Pokoju 1982 r.

⁴ *Być w pełni chrześcijaninem i w pełni
Afrykaninem*, „L'Osservatore Romano” 6
(1985) nr 9, s. 15.

klika *Ecclesiam suam* Pawła VI, Kościół dokonał wielu dzieł na rzecz zbliżenia z innymi religiami. Nikt, według Papieża, nie może nie zauważyć wagi, a także potrzeby wzajemnych interreligijnych relacji. Wszystkie religie, będące drogami życia, po których kroczą ludzie na różny sposób wierzący i wyrażający swą wiarę, są zawsze wezwane do współpracy. Jej impulsem jest troska, by każdy człowiek mógł w pełni rozwinąć w sobie własne człowieczeństwo, a także by mógł osiągnąć transcendentne spełnienie. Poprzez wzajemne relacje różne religie odkrywają to, co jest wszystkim ludziom wspólne. Dialog międzyreligijny ukierunkowany jest więc na człowieka. Ma on pomóc człowiekowi zachować, pogłębiać i rozwijać własne, cenne, sobie właściwe wartości. Gwałtowne społeczne przemiany mające miejsce w świecie stanowią wyzwanie i apel o tworzenie międzyreligijnych więzi. W obliczu różnorodnych zagrożeń, takich jak ateizm, materializm, konsumpcjonizm, hedonizm, poszczególne religie nie mogą być zdane tylko na siebie. W rzeczywistości pluralizmu ideologicznego każda religia ma za zadanie rozwiązanie iluzji budowania świata bez Boga. Religie poprzez wzajemną komunikację powinny przeciwstawić się antywartościom współczesnego świata, jak również każdej antyludzkiej strukturze życia.

Papież Jan Paweł II w swoich wypowiedziach bardzo wiele uwagi poświęca islamowi. Usiłuje ukazać podstawy dialogu chrześcijaństwa z islamem. W trakcie pierwszej podróży do Afryki w 1980 r. Ojciec święty spotkał się w Kenii z muzułmanami. Przemawiając do nich, podkreślił wspólne wartości islamu i chrześcijaństwa: mo-

dlitwę, post, jałmużnę, kult jedyne Boga. Odbywając drugą podróż apostolską do Afryki, podczas spotkania z muzułmańskimi przywódcami Nigerii stanu Kaduna w dniu 14 II 1982 r., Papież w serdecznych słowach wskazał na to, co łączy dwie monoteistyczne religie, mówiąc o wyznawcach islamu i chrześcijaństwa jako o „braciach i siostrach w wierze w jednego Boga”. Wiara w jednego Boga czyni, że chrześcijaństwo i islam mają wiele wspólnego, np. wypływający z racji religijnych szacunek dla godności człowieka, poszanowanie prawa do życia nienarodzonych. Podobnie w trakcie późniejszych pielgrzymek na kontynent afrykański Papież wskazywał na potrzebę braterskiego zrozumienia i jedności pomiędzy ludźmi różnych religii, szczególnie zaś pomiędzy chrześcijanami i muzułmanami. Potrzeba ta powinna wypływać z głębi serca człowieka, jako odpowiedź na Boże pragnienie jedności rodzaju ludzkiego.

Trasa ósmej podróży apostolskiej Jana Pawła II do Afryki przebiegała przez trzy państwa: Senegal, Gambię i Gwineę. „Wędrowny katechista” (jak Papież sam siebie nazwał), nawiedzając w dniach od 19 II do 26 II 1992 r. kraje zdominowane przez religię muzułmańską, zetknął się z wielkim dramatem ludzi tam zamieszkujących. Senegal jest jednym z najbiedniejszych krajów Afryki. Stykając się z rzeszą ludzi cierpiących niedostatek materialny oraz przerażającą nędzę dał wyraz „opcji preferencyjnej na rzecz ubogich”, która jest znamioną cechą całego obecnego pontyfikatu. Zwracając się do ubogich Jan Paweł II wskazał na prawdę, iż nikt nie jest wyłączony poza nawias zbawczej troski Kościoła. „Opcja preferencyjna na rzecz ubo-

gich” posiada „wsparcie” w Słowie Bożym, które jest trwałe i niezmiennie, w odróżnieniu od szeregu ideologii redukujących ubogich do społeczno-politycznych czy też ekonomicznych kategorii. Mając na względzie historyczną prawdę o niegodnym ludzkiej cywilizacji niewolnictwie (Afryka stanowiła szczególne miejsce zdobywania „żywego towaru” eksportowanego następnie do obu Ameryk) należy, idąc za myślą Jana Pawła II, zastanowić się nad obecną sytuacją dziesiątek tysięcy uchodźców na tym kontynencie. Spośród wszystkich uchodźców na całym świecie 50% to Afrykańczycy. Kościół świadom grzechu popełnionego przez chrześcijan, grzechu, którego symbolem stała się wyspa Gorée na Oceanie Atlantyckim u wybrzeży Senegalu, solidaryzuje się dziś z rzeszami uchodźców znajdujących się poza własną ojczyzną z przymusu politycznego bądź też z obawy przed utratą życia. Papież stając na wyspie Gorée wypowiedział znamienne słowa: „Z tego sanktuarium czarnego bólu błagamy o przebaczenie z nieba”⁵, wskazując tym samym na nieobliczalne zło popełnione przez chrześcijan minionych wieków.

Pielgrzymowanie w Senegalu było również afirmacją dialogu Kościoła z islamem. W kraju tym, liczącym 8 milionów mieszkańców, 85% stanowią muzułmanie, chrześcijanie zaś tylko 5%. Świadczenie obecności Jana Pawła II w Senegalu to przede wszystkim wskazanie na „dialog życia”. Według następcy św. Piotra dialog ten obejmuje przestrzeń codziennych relacji pomiędzy ludźmi różnych religii, którym

jest dane żyć w jednej społeczności państwowej czy narodowej. Celem dialogu życia jest troska o przyjazne, pokojowe współistnienie wyznawców różnorodnych religii. Polega on na obcowaniu w duchu tolerancji i wzajemnego zrozumienia. Jest codziennym daniem świadectwa własnej wiary i człowieczeństwa. Wezwanie do „dialogu życia”, tej podstawowej formy dialogu w ogóle, płynie również ze świadectwa Jana Pawła II, który nawiedził Gambię, liczącą 860 tys. mieszkańców, spośród których 90% to muzułmanie, a 2% to chrześcijanie, a także Gwineę, gdzie wśród 6 milionów mieszkańców 70% wyznaje islam, a 3% chrześcijaństwo. W Senegalu i w Gwinei Jan Paweł II spotkał się z przywódcami religijnymi islamu. W Dakarze dał świadectwo wierze w Boga, łączącej różnych ludzi, wypowiadając słowa: „jest czymś absolutnie naturalnym, że wierzący spotykają się po bratersku i w duchu współuczestnictwa”. Dialog zatem między wierzącymi w Boga, jak zaznaczył Papież, ma prowadzić do promowania wartości ogólnoludzkich: sprawiedliwości, wolności i poszanowania godności ludzkiej. Islam i chrześcijaństwo są powołane, by razem opowiedzieć się za „opcją preferencyjną na rzecz ubogich” – to stwierdzenie stanowi konkluzję papieskiego przemówienia w Dakarze⁶. Wspólną płaszczyzną zbliżenia islamu i chrześcijaństwa jest także pokój, na co również zwrócił uwagę Biskup Rzymu. Według niego zwalczanie „plagi wojen” oraz działanie na rzecz pokoju jest szczególnym obowiązkiem i zadaniem wyznawców tych religii.

⁵ *Krzyk wieków i pokoleń*, „L'Osservatore Romano” 13 (1992) nr 9, s. 16.

⁶ *Musimy być ludźmi dialogu*, „L'Osservatore Romano” 13 (1992) nr 9, s. 16-18.

Kolejnym istotnym wątkiem podjętym przez Papieża w czasie ostatniej podróży do Afryki Zachodniej był temat demokratyzacji życia społecznego na tym kontynencie. Odchodzenie w wielu afrykańskich państwach od doktrynalnego monopolu jednej partii politycznej, narzucającej przez szereg lat zniekształconą wizję człowieka, wizję inspirowaną marksizmem, rodzi także szereg napięć zagrażających prawdziwej wolności. Jan Paweł II stanął w obronie powszechnego uznania praw człowieka. Ta afirmacja leży u źródeł prawdziwej wolności. Respektowanie

praw osoby ludzkiej winno mieć miejsce zarówno w wymiarze makrospołecznym, poprzez umacnianie państwa prawa, jak i w wymiarze mikrospołecznym, poprzez afirmację praw przynależnych każdej osobie ludzkiej.

Obecność i słowa Najwyższego Pasterza Kościoła w trzech krajach Afryki Zachodniej to znak troski Kościoła o człowieka w jego konkretnych warunkowaniach kulturowo-historyczno-społecznych, to znak szacunku dla rodzimych kultur i tradycji, to wreszcie jeden z etapów przygotowań Kościoła Afryki do wielkiego synodu w 1993 r.